

OBLICI TRADICIJSKE ARHITEKTURE I KULTURE STANOVANJA U BARANJI

JADRANKA PUNTAROVIĆ-VLAHINIĆ
Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
Etnološki zavod
41 000 Zagreb
Đure Salaja 3

UDK 39:72
Stručni rad
Profesional paper
Primljeno: 10. 06. 1992.

Obrađeni su i prikazani podaci prikupljeni za Etnološki atlas koji se odnose na tipove naselja, osnovne značajke kućišta, te na oblike stambenih zgrada u Baranji. Tome su dodani zabilježeni podaci o rasporedu prostorija, njihovoj funkciji, te o njihovom unutarnjem uređenju i opremi (namještaj, oprema kuhinje, pravljenje ognja, peći i grijanje, rasvjeta).

Imati neko sklonište ili stan, oduvijek je bila potreba svakog čovjeka. Stanovanje je prema tome sastavni dio sveukupnog načina života i kulturnog dometa određene ljudske skupine.

U okviru pojma stanovanja može se govoriti o načinu i kulturi stanovanja. Pod načinom stanovanja podrazumijevamo cjelokupno oblikovanje obitavališta, što uključuje vrste građevnog materijala, građevinske tehnike, vanjske značajke nastambi, raspored unutarnjeg prostora, te strukturu samog naselja.

Na način i kulturu stanovanja utječu dvije vrste činilaca: prirodna okolina nekog područja i način života ljudi u tom kraju. Reljef, nadmorska visina i vrsta tla, flora, vode i sl. mogu djelovati na oblikovanje naselja i nastambi. Tako npr. u panonskom prostoru (dio kojega je i Baranja) susrećemo kuću od naboja, *prisne cigle* ili pečene cigle, pokrivenu trstikom ili crijepom, ušorena naselja i sl., što ne možemo vidjeti npr. u jadranskom - kraškom prostoru.

Osim spomenutih činilaca prirode, na oblikovanje stambenih objekata, a osobito naselja, imale su utjecaja i stanovite historijske prilike u kojima se poneki predio našao. Proučavanje povijesne građe, a i usmenih predaja, može često otkriti mnogo toga iz povijesti sela- ako su ga zabilježili ili čak opisali izvori iz prošlosti ili ako je negdje slučajno spašen njegov tlocrt iz prošlosti ili ako starci toga sela pamte od pradjedovskih vremena kazivanje o njegovoj sudbini. Ima i dosta slučajeva gdje se pouzdano zna iz historijskih dokumenata kada je i kojim povodom osnovano ili uništeno koje selo (Gavazzi, 1991:15).

Pokretač narodnog graditeljstva je uglavnom seljak, tj. čovjek vezan uz grudu zemlje na kojoj živi, uz tu svoju baranjsku ravnicu i pokoji brežuljak. Narod je gradio dom za svoju obitelj posvuda, gradio ga je prema svojim mogućnostima, prema običajima, građom koju mu je uglavnom pružala priroda, a prema naslijeđenom znanju. Zadržavao je tradicijske, životom prokušane načine gradnje (Freudenreich, 1962: 7-17). Tako se na području Baranje gradi uglavnom od naboja, *prisne* i pečene cigle.

Treba spomenuti i ekonomske činioce nastajanja i razvoja sela, npr. postajanje sela povodom osobite vrste stočarskog gospodarstva, kada se stoka određeni dio godine ili pak čitavu godinu ne drži u selu, nego u nekoj vrsti gospodarske podružnice sela (salaš, konak). Tu s vremenom uz jedan *stan* ili sl. u blizini osnuje druga obitelj iz sela svoj, pa treća i tako redom, razvija se neprimjetno sve veće i veće novo naselje i konačno se može osamostaliti kao novo selo (Gavazzi, 1991: 19).

Napokon su o oblicima sela ponegdje odlučivale i vlasti zbog posebnih ciljeva. Ne samo da su one osnivale poneka sela, kolonizirajući narod u nekim krajevima, nego su one i utjecale svojim propisima na razvoj i time na oblik sela, što je npr. osobito dobro poznato na području bivše Vojne granice, gdje je bio reguliran i život sela i pokrivanje kuća, građenje plotova, pa dakako i oblik i širina cesta, smještaj domova i sl. Mnoga se takva *graničarska sela* po tako dobivenim karakteristikama ističu napose po Slavoniji (Gavazzi, 1991: 21).

Ovaj rad nastao je na temelju podataka iz upitnica *Etnološkog atlasa Jugoslavije*, prikupljenih i pohranjenih u *Arhivu Centra za etnološku kartografiju*. Podaci su prikupljeni tijekom 1964, 1969, 1970, i 1973. godine u dvanaest baranjskih sela: Čeminac, Darda, Lug, Šumarina, Zmajevac, Baranjsko Petrovo Selo, Branjin Vrh, Duboševica, Jagodnjak, Torjanci, Kopačevo i Gajić. Ovoj građi dodani su i neki podaci iz dosta oskudne literature koji, za razliku od građe iz Upitnica, govore uglavnom općenito o Baranji.

GEOGRAFSKI SMJEŠTAJ

Teren Baranje oivičen je sa sjevera planinom Meček, s juga Dravom, s istoka Dunavom, sa zapada Šomodskim humljem.

Od Batine na Dunavu pa do Belog Manastira proteže se Banska planina, koja je u nazivima svojih vrhova i u mađarskoj nomenklaturi sačuvala slavenske nazive (Trojnaš, Lisac, Banski Stol), što je nesumljivo dokaz da su u tom kraju od davnine boravili Slaveni. Između Banske i Haršanjske planine te sve do Mohača pukla je široka ravan iz koje kao kakav usamljen otok strši Bremenska Glavica, vis. 174 m.

Osim Dunava i Drave, koji kao krakovi šiljasta kuta uklještavaju Baranju, čitav taj teren nema većih rijeka. Teren Baranje se stepenasto spušta od Mečeka u Podravinu bez ijedne jače prepone. Taj je geofizički fenomen bio od presudnog utjecaja u raznim historijskim epohama.

Baranja je pitoma plodna zemlja, za kojom su se i u prošlosti otimali mnogi narodi, te je stoga ona ostala danas pravi mozaik u eničkom, kulturnom i vjerskom pogledu.

Profesor M. Gavazzi u *Uvodu u etnografiju Slavena* kaže da bi kod nas općenito etnografska slika bila jasnija da je u prošlosti bilo mirnog prodiranja različitih kulturnih utjecaja i mirnog taloženja i kombiniranja novih utjecaja s južnoslavenskim elementima, ali da se etnografska slika Južnih Slavena jako komplicirala radi važnih unutarnjih kretanja ljudskih masa, radi seobe i migracija.

Uzimajući u obzir neke historijske činjenice postaje jasno da u Baranji treba očekivati manje ili veće taloge ove zamršene etničke, vjerske, kulturne i političke prošlosti. Hrvati *Šokci* još imaju svojih izrazitih etnografskih karakteristika, dok ih Mađari i Srbi više gotovo nemaju. Od 34 baranjska naselja 10 ih je starih hrvatskih, 6 srpskih, a ostalo su mađarska ili bivša njemačka odnosno miješana naselja, u kojima su danas nastanjeni ponajviše kolonaši.

Hrvatska šokačka naselja dijele se u dvije grupe: podunavsku i podravsku, koje se međusobno razlikuju po običajima. Podunavska sela (Podolje, Gajić, Draž, Topolje, Duboševica) najbliža su po običajima Hrvatima u Mohaču i prema Mohaču su nekada gravitirala u kulturnom i privrednom pogledu. Podravskoj grupi (Torjanci, Baranjsko Petrovo Selo, Luč, Šumarina, Branjin Vrh) najbliža su na mađarskoj strani sela Kašad, Sent Martin, Old, s kojima su nekada imali rodbinske veze.

Sva baranjska naselja činila su jedan kotar sa središtem u Belom Manastiru, kamo privredno i kulturno gravitiraju, ali je i Osijek za njih oduvijek bio jako gravitacijsko središte. Izuzetak su Torjanci, koji zbog svojeg položaja u krajnjem jugozapadnom kutu Baranje svoje proizvode nose na trg preko Drave u najbliže kotarsko mjesto - Valpovo.

Osim zemljoradnjom, bave se Šokci i vinogradarstvom, naročito u selima blizu baranjske Planine. Tu imaju svoje male posjede i podrume *gatore* ugrađene u praporaste stijene - *les* (Pinterović, 1954:77,78).

TIPOVI NASELJA

Sva su šokačka sela *drumska* s manje ili više sporednih *sokaka*. Posebni izgled naselja ima Podolje jer se drum prostire tik podno planine, tako da su kuće uz planinsku stranu više, a uz dolinsku stranu katkada i znatno niže od druma. Torjanci pak pružaju sliku raštrkanog sela, premda su drumskog tipa, jer im je teren valovita uzvišica, a na uzvišicama su građene kuće, vjerojatno radi sigurnosti od poplava rijeke Drave.

Selo Draž leži u izrazito povoljnom geografskom položaju, uz rječicu Karašicu, blizu njenog ušća u Dunav, a sjeverno od Banskog brda.

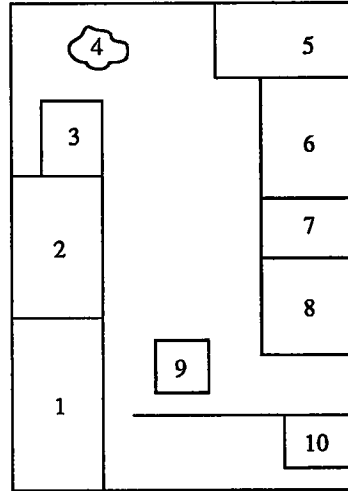
Darda i Šumarina su *ušorena* sela. Duboševica i Gajić su također *drumska* naselja sa nekoliko sporednih *sokaka*.

Mnoga *šokačka* naselja u Baranji ne leže uz prugu, osim Baranjskog Petrovog Sela te Branjina Vrha, kojeg se dotiče uskotračna gospodarska pruga poljoprivrednog dobra Belje.

OSNOVNE KARAKTERISTIKE KUĆIŠTA I RASPORED OBJEKATA NA NJEMU

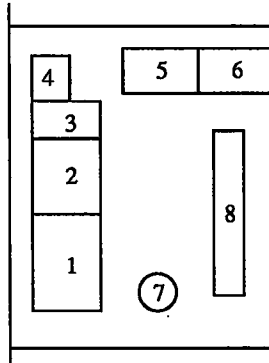
Okućnica u Šumarini:

1. kuća
2. staja za konje i krave
3. nužnik
4. gnojište
5. šupa
6. kokošinjac
7. svinjac
8. tor za ovce
9. zdenac
10. hambar ili čardak

Okućnica u Zmajevcu:

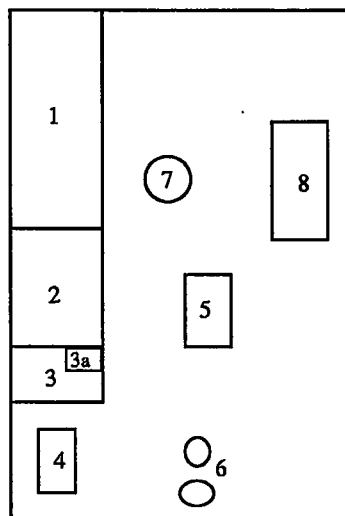
1. kuća
2. šupa
3. alatnica
4. peradarnik
5. štala
6. štagalj
7. bunar
8. hambar

Okućnicu uglavnom sačinjavaju: kuća za stanovanje, dvorište (*dvor*), gumno, bašća (u Šumarini) ili *bostan*, *grunt*, ili vrt (u Torjancima), te staja, hambar ili *ambar* i druge pomoćne zgrade. Kiljери, komore i ljetne kuhinjice mogu biti u posebnim zgradicama, nasuprot kući u dvorištu. Ponegdje se na kuću u nizu nadovezuju komore, *kijeri*, staje, štagljevi, hambari, spremnica za drva -*drvnik*, kokošinjac (*kotac* ili *kotao*), *svinjak*, kolnica, *pajta* (u kojoj možemo naći pohranjena kola te saonice, *aljiške*, *kabal*, *ašov*, motike i vile), bunar i zahod, *alu*, često građen od slame i trske (u Branjinom Vrh). U nekim slučajevima okućnicu čine dva dvorišta, jedno s kućom za stanovanje i bunarom, te drugo, tzv. *stajsko* dvorište sa stajom, svinjcem, peradarnikom, šupom, sjenikom i hambarima (npr. u Zmajevcu). U Jagodnjaku okućnici pripada i vinograd, a *kućno* i *stajsko* dvorište su zajedno, te obuhvaćaju kuću,

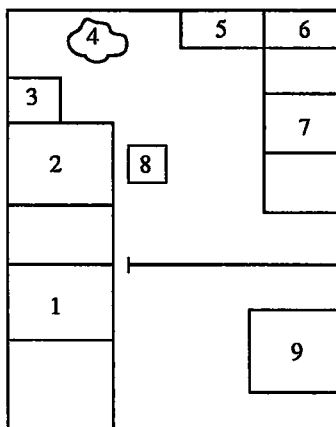
Okućnica u Lugu:

1. kuća
2. gospodarske zgrade
3. "đubrište"
- 3a. nužnik
4. svinjac
5. kokošinjac
6. stogovi sijena
7. bunar
8. čardak

Okućnica u
Baranjskom Petrovom Selu:

1. kuća
2. staje
3. nužnik
4. gnojište
5. šupa
6. svinjac
7. kokošnjaci i tor za ovce
8. zdenac
9. čardak

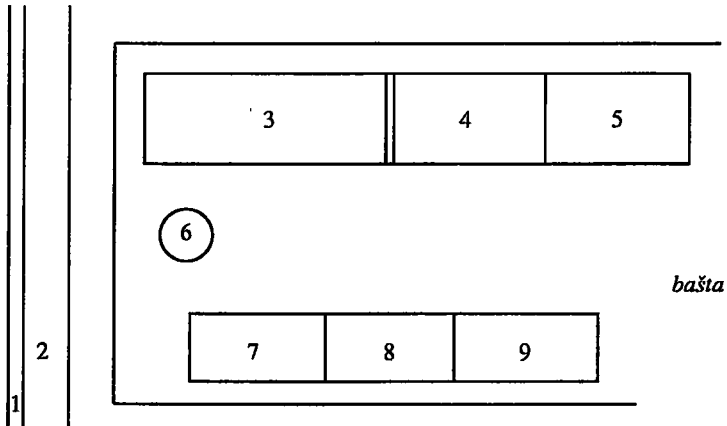
komoru, ljetnu kuhinju, bunar, drvljanik, zahod, štalu (u kojoj borave zajedno konji i goveda, a iznad koje se nalazi sjenik -*pajta*-), zatim čardak, svinjac i šupu. U vrtu iza kuće, u nastavku dvorišta, smješten je pčelinjak. U Čemincu se na okućnici gotovo redovito nalazi lijepo uređen cvjetnjak. U selu Lug zabilježena je gradnja kuća i pomoćnih zgrada srodnika ili susjeda oko zajedničkog dvorišta. Voćnjak i prostor za kokoši nalaze se u posebno ograđenom prostoru.

U Kopačevu su sve gospodarske zgrade smještene u nizu i pod istim krovom s kućom za stanovanje. Bolje stojeća domaćinstva u ovome mjestu imaju posebno ograđen voćnjak i povrtnjak (*povrtaljka*).

U Baranjskom Petrovom Selu nalazimo uska dugačka dvorišta nastala *dilbom*, tj. diobom između braće. Tu su susjedna dvorišta, kao i u nekim drugim selima, straga spojena bilo prolazom kroz staju, šupu ili plot, tako da se može stići s jednog na drugi kraj sela prolazeći kroz dvorišta, a ne izlazeći na *drum*.

Okućnica u
Branjinom Vrhu:

1. jarak
2. put za pješake
3. kuća
4. harnbar
5. staja
6. bunar
7. drvnik
8. kolnica
9. štagalj

Najčešći nazivi za kućište su:

gruni (Duboševica, Branjin Vrh, Lug i Torjanci, u kojima se *grunjom* naziva i vinograd ukoliko se nalazi neposredno uz kuću),

kućište (Šumarina, Baranjsko Petrovo Selo, Čeminac),

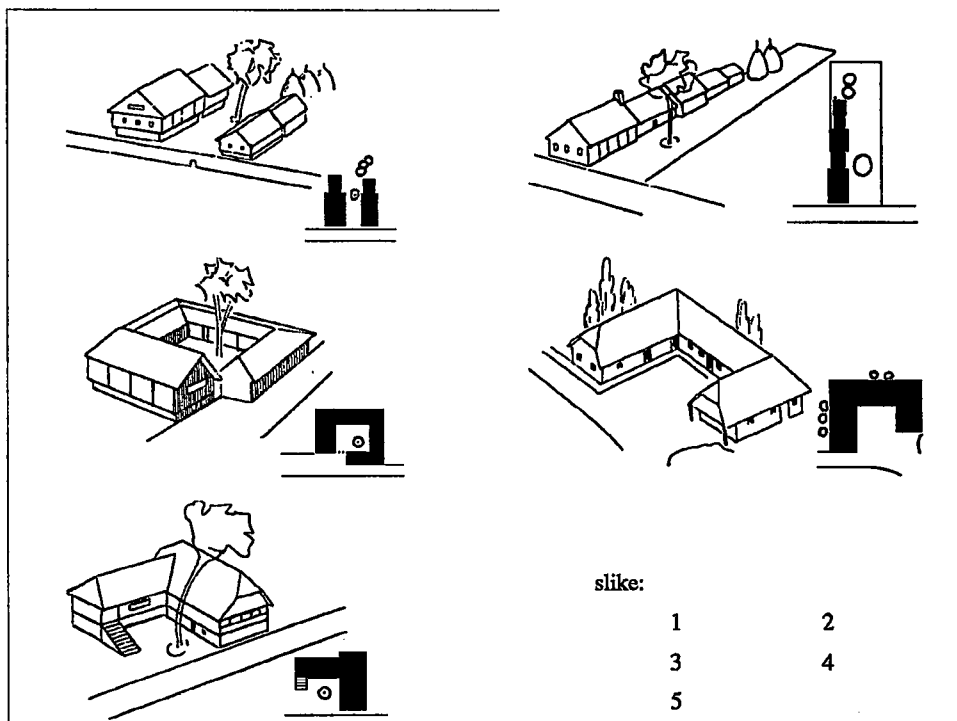
okućnica (Zmajevac, Kopačevo)

podkućnica (Jagodnjak)

dvorište (Darda).

U Torjancima, Branjinom Vrhu i Čemincu su zgrade na kućištu smještene u jednom ili dva paralelna niza (sl. 1,2), u Gajiću su četverostrana kućišta, koja kod bogatijih obitelji imaju i lijepo uređen prilazni kolni put, u Šumarini je kućište uglavnom također četverostrano, (sl.3), ali s nejednakim stranicama (uža strana kuće okrenuta je prema putu), u Lugu je danas kućište uglavnom trostrano (sl.4), dok su se nekada gradila kućišta kao na sl. 2, tj. u jednom nizu. Kućište građeno u *lakat* karakteristično je za Jagodnjak (sl.5).

Okućnica je gotovo u pravilu ograđena prema putu i prema susjedima. U Gajiću su okućnicu ograđivali samo uredni gospodari. U Zmajevcu je okućnica prema cesti ograđena zidanom ogradom, a prema susjedima običnom ogradom, tj. prema crtežu priloženom u upitnici čini se ogradom od dasaka. Ponekad su ograđeni i pojedini dijelovi kućišta (u Šumarini). U Lugu ograđeni su voćnjak i dio u kojem drže kokoši, a u Kopačevu ograđeni su *povrtaljka* i stajsko dvorište. U Baranjskom Petrovom Selu ranije se nisu ograđivali pojedini dijelovi okućnice, ali danas se to ipak čini.

KUĆA ZA STANOVANJE LJUDI

Prema prof. M. Gavazziju: *Seljačke se kuće mogu prosuđivati u prvome redu po tome kakve su im građe i konstrukcije zidovi (stijene), odnosno kakve je građe krov, dalje prema tome koliko imaju prostoriya i katova, te kako su one raspoređene. Na osnovi toga kao i na osnovi prirodno-geografske sredine u kojoj se održavao ovaj ili onaj tip hrvatske seljačke kuće mogle bi se te kuće svrstati u čitav niz pokrajinskih oblika.* (citat, Gavazzi 1991:21)

O baranjskoj kući dr. Danica Pinterović općenito piše:

Šokačke su kuće građene bilo od naboja, bilo od *prisne cigle*, bilo od pečene cigle, a krovovi su pokriveni trskom ili crijepom. Jednoličnu sliku seoskih kućica prekida tu i tamo kakva kuća gradskog izgleda sa krovom uzduž druma. Tipične šokačke kuće imaju redovito krovni zabat sa dva mala tavska prozorčića (*prela*), okrenuta na drum, a na drum gledaju i oba prozora sobe. Kuće (koje baš i nisu uvijek na samom drumu, već uvučene unutra, a onda je baštica pred kućom) prostiru se uzduž dvorišta i s te strane imaju trijem pod strehom (*strija*), sa drvenim ili zidanim stupovima. Bogatije kuće imaju u trijemu osim stupova i zidane lukove pred ulazom u *kuću*, *kijer*, ili *štalu*. Takove lukove koji su često jako ukrašeni i oslikani zovu *kubama*.

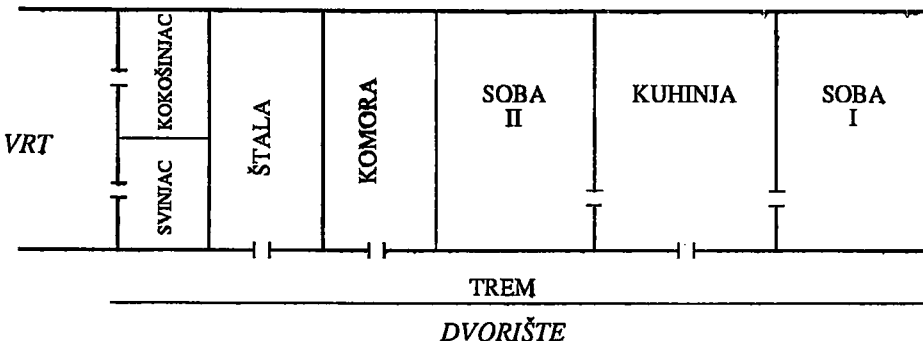
U kuću se ulazi sa druma kroz mala vrata koja vode u trijem, dok se u dvorište ulazi kroz vrata i drvenu kolnu kapiju. (Pinterović, 1954:80-81)

U kuću za stanovanje ljudi ulazi se, dakle, preko trijema. Najčešći nazivi za trijem jesu: *trijem* (u Kopačevu sve kuće imaju *trijem*), *trim* (u Torjancima, nalazi se uz dužu stranu kuće), *trem* (Baranjsko Petrovo Selo, Šumarina), *gank* (Duboševica; smješten uz čitavu dužinu šire strane kuće), *hodnik* (Zmajevac; smješten izvana, uzduž kuće), *ganjk* (Čeminac—nalazi se na ulaznoj, široj strani kuće, a vrlo rijetko može jedan dio kuće biti otvoren poput trijema s ulaznim vratima), *gang* (Lug). U Jagodnjaku je jedan dio (ugao) kuće otvoren, tako da umjesto vrata kuća ima *otvoreni prozor*.

U svim ispitivanim mjestima kuća za stanovanje je u pravilu prizemnica, samo je u nekoliko slučajeva zabilježena gradnja katnica. Katnice, pa čak i dvokatnice, grade se u Zmajevcu, dok su u Dardi katnice uglavnom kuće novijeg datuma. Prizemnice se grade s podrumima ukopanim u zemlju, koji služe kao spremnice za zimnicu, sjeme i krumpir. U Branjinom Vrhu naziv za takav u zemlju ukopani podrum je *gator*. Baranjske kuće imaju redovito i tavan, koji također služi kao spremište za žito. U Čemincu je zabilježena gradnja kuća uz obronak. Ovdje tavane ima samo manji dio kuća (oko 45%). Zanimljiva je i gradnja kuća na stupovima karakteristična za močvarne predjele oko Kopačeva (kuće se grade na drvenim stupovima zabijenima u močvarni rit).

Zidovi starijih stambenih zgrada građeni su najčešće od naboja ili *prisne cigle*, dok su temelji uglavnom od kamena (Torjanci, Šumarina, Baranjsko Petrovo Selo, Branjin Vrh, Jagodnjak). U Duboševici i Gajiću zidovi su građeni također od naboja, a temelji od cigle ili od naboja. U Zmajevcu i Dardi bogatiji mještani grade nove kuće uglavnom od pečene cigle ili betonskih blokova, a temelje prave od betona, isto kao i mještani Čemince. U Lugu kuće starije od jednoga stoljeća imaju redovito zidove od naboja, ili od cigle napravljene od blata i pljevs, a sušene na suncu (naziv za takvu ciglu je mađarskoga podrijetla, *valjog*). U ovome mjestu mogu se vidjeti i kuće izvana obložene daskama. U Kopačevu su starije i siromašnije kuće građene od naboja ili od pletera od pruča omazanog blatom, a novije od pečene cigle. Isti materijali koji se upotrebljavaju za gradnju stambenih zgrada koriste se i za gradnju gospodarskih zgrada na kućištu uz jedinu razliku u kvaliteti zida: zidovi stambenih zgrada građeni su pomnije i čvršće.

Tipičan raspored prostorija u baranjskoj kući; primjer iz Kopačeva.

Zidovi stambenih kuća izvana se jednostavno kreće bijelom bojom (Torjanci / vanjski zidovi se kreće bijelo, a *trim se moluje*, tj. boji šarama/Šumarina, Baranjsko Petrovo Selo, Duboševica, Branjin Vrh i Zmajevac). Podaci za Jagodnjak govore da su kuće katolika gotovo u pravilu okrečene bijelo, dok pravoslavni boje zidove svojih kuća raznim bojama. Iako se u Čemincu mogu naći zidovi obojeni u smeđe, zelenkasto ili plavo, i ovdje prevladavaju bijelo krečeni vanjski zidovi stambenih zgrada. U Lugu vanjske zidove kuća oblažu još i dasakama, koje onda boje. U Kopačevu obojene su jedino poneke daske na trijemu.

Krov stambenih zgrada je uglavnom dvovodan-dvoslivan, *na stolicu*, srednje visok (obično je iste visine kao i zid prizemnice, osim nekoliko izuzetaka, kao npr. u Kopačevu, gdje se mogu naći vrlo visoki i strmi krovovi, *na kalkan*, gotovo dva puta viši od visine zida kuće). Ima i jednoslivnih krovova (Lug), ali i četveroslivnih (Darda).

Kao pokrov se u novije vrijeme upotrebljava uglavnom crijep, iako se još uvijek mogu vidjeti kuće pokrivene slamom ili trskom. Crijep se upotrebljava u Duboševici, Branjinom Vrh, Zmajevcu, Šumarini, Čemincu i Dardi. U Torjancima, Branjinom Vrh i Kopačevu krovovi su pokriveni i trskom (postavljenom u tri reda, međusobno povezanom lozom ili žicom, krunom položenom naviše, a vlatima naniže). U Šumarini se slama na krov slaže u četiri ili pet redova, a pričvršćuje se drvenim motkama koje leže poprijeko na krovu. U Lugu je trska na krovu pritisnuta motkama (letvama), a sa svake strane je na vrhu poprijeko postavljena još po jedna daska. Ove su daske spojene čavlima, a potom još povezane i žicom. U Baranjskom Petrovom Selu i Jagodnjaku bilo je nekada mnogo slamnatih krovova (vlati slame slagale su se *naviše*, pritiskale motkama, stvarajući tako prilično oštre bridove krova pod nazivom *čupe*), dok se danas pretežito upotrebljava crijep. Sljeme krova se ovdje učvršćivalo posebnim komadima drveta pod nazivom *pauzine*. Podaci iz Upitnica govore da su u Kopačevu pokrivali krovove i pečenim glinenim pločama. U Čemincu su se na krovovima mogli naći i razni ukrasi poput konjske glave, pijetla ili jabuke. U Zmajevcu su ispod krova pričvršćeni žljebovi za otjecanje vode s krova.

Podovi baranjskih kuća uglavnom su od nabijene zemlje (Torjanci, Duboševica, Jagodnjak, Kopačevo, Lug, Šumarina), cigle, dasaka (Gajić, Šumarina), betona ili je na pod postavljen parket (Zmajevac). U Baranjskom Petrovom Selu je pod kod starijih kuća od nabijene zemlje, dok novije kuće imaju pod od dasaka. Kuhinja i zadnja soba u Lugu imaju pod od naboja, dok je pod u prednjoj sobi od dasaka. U Kopačevu je pod od nabijene zemlje prekriven dasakama, a danas su sve češći betonski podovi prekriveni parketom.

Stropovi, načinjeni od betona ili dasaka (Zmajevac, Lug), uglavnom su ožbukani i obijeljeni. U Čemincu je strop ožbukana ljesa. U Gajiću su na strop postavljene letve pod nazivom *sutenjače* ili *taske*, oblijepljene slamom i obijeljene. Strop pod nazivom *vikiž* (isprepletano drvo, oblijepljeno blatom i obojeno) susrećemo u Kopačevu. U Baranjskom Petrovom Selu tavanica je izvedena od greda na koje su položene daske, a jedino u sobama je tavanica još i poduprta gredama.

Unutarnji zidovi stambenih zgrada su ožbukani i obijeljeni (Torjanci, Duboševica, Jagodnjak), omazani blatom, tj. smjesom vode, zemlje i pljeve, i okrećeni (Lug, Darda) ili ožbukani i obojeni raznim bojama (Čeminac).

Glavna ulazna vrata u kuću imaju gornji i donji prag, ponekada uvučen u zid koji može biti i vrlo debeo (40 cm u Kopačevu), a okreću se na *šarecama* (Kopačevo, Darda), *baglamama* (Čeminac) ili na *petniku i šarki* (Torjanci), drvena su bez ukrasa (Lug), ili zastakljena (Čeminac, Jagodnjak), uglavnom jednokrnlina, a mogu imati i mali prozorčić na gornjem dijelu (Kopačevo, Darda). Vrata se umjesto običnom bravom i ključem zatvaraju željeznim *riglom* ili *podrigom* (Kopačevo) ili postavljanjem raznih drvenih zatvarača po sredini ulaznih vrata, koji se pomiču lijevo-desno (Lug). U Čemincu se vrata zatvaraju lokotima, željeznim zasunima (koje su nekada izrađivali posebni domaći majstori, dok se danas sve to uglavnom kupuje) ili danas sve češće bravama s ključem. U Jagodnjaku se vrata zatvaraju *rezom* (drvena poluga na sredini vrata) i *žapkom* (zatvarač koji se može otvoriti izvana drvenom ručicom ili žicom. U Torjancima i Gajiću mještani su sami pravili drvene ključanice za zatvaranje ulaznih kućnih i sobnih vrata (*skakavica*, *žapka* i *čilit*). Dvorišna vrata zatvaraju se samo jednostavnim drvenim zasunom -*zar* (mađ. naziv, zabilježen u Lugu).

Prozori su obično maleni, zatvaraju se prema unutra, a okrenuti su prema istoku (Kopačevo) ili prema jugu i zapadu (Darda). Ti maleni prozori seljačkih kuća, obično bez rešetaka-*pendžeri*- imaju drvene okvire pod nazivom *tišuci*. U Baranjskom Petrovom Selu i Šumarini prozori su na vanjskoj strani imali tzv. *table*, drvene ploče koje su se uvečer zatvarale jer nekada na prozorima nije bilo stakala. Ukoliko je kuća bila građena od cigle, iznad vrata i prozora mogu se ponegdje vidjeti mali ukrasni lukovi (Zmajevac, Torjanci-*sims*).

Opisani oblik kuće i raspored prostorija u njoj tipičan je za šokačka sela, pa iako su to katkada solidno i prostrano građene kuće s velikim trijemovima, osjeća se ipak na njima tradicionalni oblik stare seljačke kuće koji je bio usko povezan s terenom, a to je bila kućica od blata s krovom od trske, zabat s sitnim prozorčićima i soba sa malenim prozorima okrenuta na drum ili u bašticu, a trijem na drvenim stupovima. U novije se doba seljačke kuće naročito ukrašavaju. Zabati i pročelja imaju plastične lizene, volute, girlande, srca i sl., a nerijetko su označene na zabatima godinom gradnje i imenom ili samo inicijalima vlasnika; trijemovi su katkada ukrašeni soboslikarskim uzorcima na zidu i stupovima. Sve su to gradske pozajmice, koje su ponekad primijenjene i nelogično i nefunkcionalno (Pinterović, 1954:81). Spomenimo još da je u arhitekturi ovoga kraja, koja se dijelom razvijala pod utjecajem baroka, karakteristična i upotreba boje. Često se taako bojom na fasadama kuća označavala etnička pripadnost domaćina. Kuće su ukrašavane i likovnim motivima, cvjetnim, geometrijskim i antropomorfnim. Bojom se ukrašavala i unutrašnjost kuće. Tavanice su također oslikavane raznim figuralnim motivima. U trijemovima i hodnicima mogle su se vidjeti čitave kompozicije mitoloških i profanih slika, koje podsjećaju na današnje slikarstvo naivnih umjetnika.

Težnja za lijepim, ogledala se i na drvenim predmetima na samoj kući, te su tako vrata, prozori i zabat ukrašavani rezbarenjem različitih ornamenata. Obrada i ukrašavanje vratnica, i njihovo bojenje, svakako su dokaz potrebe za estetskim izražavanjem.

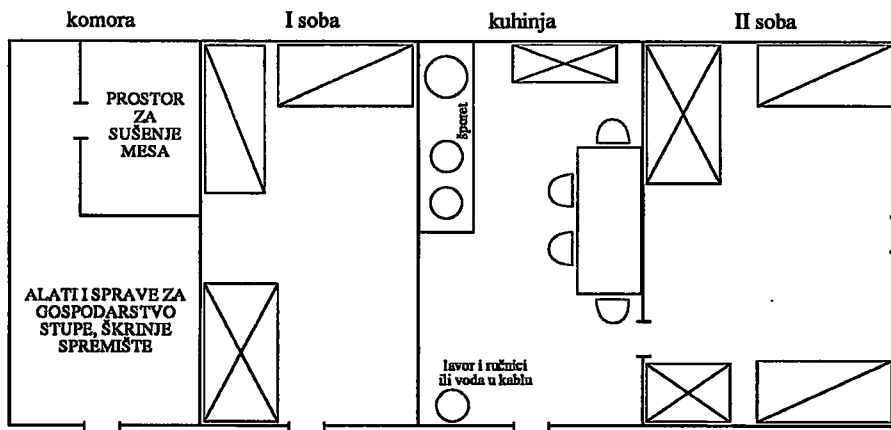
UNUTARNJE UREĐENJE I OPREMA

Baranjska se kuća sastoji od tri osnovne prostorije: *kuće* (kuhinje) s *komorom*, *prednje sobe* i *zadnje sobe* ili *kijera* (broj *kijera* povećava se prema potrebi). U Zmajevcu je zabilježena gradnja i većih kuća, sa čak šest, sedam ili osam prostorija. Isto vrijedi i za Jagodnjak, gdje možemo vidjeti kuće s pet prostorija (dvije sobe, dvije kuhinje i ostava—*prednja soba* smještena je do puta, zatim su tu još *kuina* i *špor kuina* te *stražnja soba* i *špajza*). Za Šumarinu i Baranjsko Petrovo Selo karakteristične su manje kuće s tri prostorije—*soba* i *sobara*, *komora* i *špajza*.

U kući se obično zagrijava samo jedna prostorija i to *prednja* ili *prva soba*, u kojoj se i jede, te kuhinja, u kojoj se pripremaju obroci, ali se tu u nekim slučajevima i jede (Zmajevac). Najčešći naziv za kuhinju je *kuća*. Podaci za Branjin Vrh govore da se hrana ponekada pripremala i u *prednjoj sobi*. U Jagodnjaku je naziv za kuhinju *špor kuina*. Tu se kuha i jede, dok se na blagdane hrana servira u *prednjoj sobi*, gdje se obično primaju gosti i *svečanosti trače*. U Lugu se hrana ljeti priprema u kuhinji, a zimi u *zadnjoj sobi*. U Dardi se griju sve prostorije osim hodnika i ostave jer, kako kažu mještani, ovdje su zime oštre. U Kopačevu se grije samo kuhinja, ali se vrata sobe ostavljaju otvorena kako bi toplina mogla u nju ulaziti. Bogatiji mještani imali su pokraj kuhinje još jednu prostoriju namijenjenu dnevnom boravku ukućana i primanju gostiju.

Glavnom prostorijom baranjske kuće smatra se uglavnom *prednja soba* (Torjanci, Duboševica) ili *prva soba* (Lug, Baranjsko Petrovo Selo), *soba* (Branjin Vrh, Gajić, Jagodnjak) ili ponegdje kuhinja (Zmajevac, Čeminac, Kopačevo).

Kopačevo: raspored prostorija i namještaja u njima.*

* Svi prikazani nacrti preuzeti su iz već navedenih upitnica Atlasa. Crtali su ih ispitivači ili eventualno ispitani, ovdje su shematizirani, ali ne i dopunjavani.

Osvrnimo se ovdje i na unutrašnje uređenje seljačkog doma. U oči pada npr. i činjenica da je sobna peć (ako i gdje je ima) smještena u jednom kutu, a stol sa stolicama i klupama u drugom, dok se postelje i ostalo sobno pokućstvo nižu uz ostale slobodne dijelove zidova. Isto tako valja spomenuti da je nekada u baranjskim selima bilo mnogo više obrtnika nego danas (*tišljari, farbari* i sl.) pa se stoga danas seljaci velikim dijelom snabdijevaju namještajem industrijski proizvedenim u gradovima.

U Torjancima npr. stol i stolice stoje na sredini sobe, stol je četverouglat, za stolom za vrijeme obroka sjede svi ukućani (svatko ima svoje određeno mjesto), a pokrivaju ga stolnjakom. Pored stola stoje *stolčići* (sjedalice su im pletene od rogoza). Sjedi se i na klupama (*na banku*) ili uz sobnu peć-*blatnjaru*. Klupe su pokretne, bez naslona, postavljene uza zid ili uza stol. Dr. Danica Pinterović zapisuje u Duboševici susret s jednim starijim čovjekom koji je u svojoj kući pleo stolicu od rogoza i *mekušca* (vrsta rogoza sa širokim lišćem). Za ovu kućnu radinost priroda je davala građu jer je rogoza u tom kraju bilo mnogo, isto kao što je bilo i trske za pokrivanje krovova, ili vrbovog pruća za pletenje košara. Stolica je bilo u baranjskim selima zaista različitih: visokih i niskih, pa i takvih koje su imale noge od jednog komada drveta, poput tronošca (Čeminac, Lug, Kopačevo).

U Duboševici su seljaci koristili dvije vrste stolova u sobi. Jedan je bio visok (do 80 cm), a nazivali su ga jednostavno *stol*, dok je drugi, nizak, bio poznat pod nazivom *stoličica*. Valja spomenuti da naziv *stolica* u ispitivanim baranjskim selima vrlo često označava stol (Gajić, Baranjsko Petrovo Selo, Branjin Vrh, Šumarina). Stol je i ovdje četverouglat, debele gornje ploče (debljina ploče može biti i veća od 4 cm) sastavljene od više komada drveta, a u stolu je i tzv. *sandučić*—mjesto za spremanje pribora za jelo i nekih drugih sitnih kućnih potrepština. U Branjinom Vrh, Šumarini i Baranjskom Petrovom Selu taj pretinac je poznat pod nazivom *sandučak*, a u Lugu i Jagodnjaku pod nazivom *ladica*. Osim navedenih naziva za stol treba spomenuti i mađarski naziv *astal*, koji se javlja u Lugu i Jagodnjaku. Zanimljivo je da je u Čemincu, Lugu i Kopačevu stol (duž. 200 cm, debljine 2 cm) bio smješten na sredini kuhinje i tu se jelo, dok u sobi nije bilo stola. U Lugu su pored stola bili smješteni starinski drveni stolci pod nazivom *kordo* (mađ.), te drvene klupe *-pod* (mađ.).

Klupe su danas sve rjeđe, obično su smještene uz krevet ili peć, pokretne su, a ima ih i s naslonom koji se može premještati, pa se na takvoj klupi može i spavati.

Osim stolica i klupa rašireni su i drveni tronošci (Zmajevac).

Kreveti i drugi ležajevi smještaju se uz slobodne stijene zidova sobe. Baranjski spavaju u *prednjoj sobi* (Torjanci, Duboševica), ili u *prvoj sobi* (Baranjsko Petrovo Selo) ili u *zadnjoj sobi* (Lug), dok u Jagodnjaku roditelji ili bračni par spavaju u *stražnjoj sobi*, a svi ostali ukućani imaju ležajeve smještene u *prednjoj sobi*. Roditelji ili stariji ukućani imaju redovito *postelje* (krevete), dok su djeca mogla spavati i na klupama. U Šumarini postoje i *šečije*, koje su, doduše vrlo rijetko, mogle također poslužiti kao ležajevi. U Dardi se u ponekim kućama spavalo i u kuhinji (obično u većim obiteljima, zbog nedostatka prostora).

Nazivi za krevet su *postelj* (Torjanci, Duboševica, Gajić), *postelja* (Branjin Vrh, Baranjsko Petrovo Selo), *krevet* (Čeminac). U Jagodnjaku se ljeti, za velikih vrućina postavljaju postelje načinjene od letvica na trijemu. Naziv za takav ležaj je *komarnik*. Pod istim ovim nazivom poznata je u Gajiću postelja zastrta plahtom koja je štitila od insekata.

Raskošno namještanje slavonskih i baranjskih kreveta nadaleko je poznato. Mnogo je posteljine čiji su dijelovi uvijek uredno složeni na krevetu. Kao osnovni dijelovi posteljine spominju se ovi: *slamarica* (Torjanci), *slamnjača* (Gajić), *bušina* (Šumarina), *perina* (Šumarina, Torjanci), *perjana* (Duboševica), *dunja* (Jagodnjak), *vankuš* (ovaj naziv za jastuk javlja se u cijeloj Baranji), plahta - *ponjava* (Torjanci), gornji i donji *čaršav* (Jagodnjak), pokrivač - *guber* (lan se pretkiva vunom) i *šarenica* (Gajić), *ponjavka* (upotrebljava se u Duboševici za prekrivanje kreveta odozgo), *blazina* (u Duboševici se puni perjem, u Gajiću slamom, a u Dardi i Čemincu kukuruzovinom). *Perine* i *vankuši* pune se guščjim perjem, a rjeđe kokošnjim (kao npr. u Šumarini). U Lugu i u ovom slučaju nalazimo uglavnom mađarske nazive: *szalmazsak* (slamarica), *lepaedo* (čaršav), *vankos* (jastuk), *dunyha* (perina), *agyterito* (pokrivač).

I na kraju još moramo reći da su krevete nekada radili sami seoski majstori *tišljari* (bili su uglavnom Nijemci), dok su se kasnije uglavnom kupovali u gradovima. Kreveti domaće izrade bili su veoma jednostavne izvedbe, načinjeni od samo nekoliko dasaka (poput plićeg sanduka), s četiri noge i uzdignutim uzglavljem i uznožjem. Uzglavlje se ponekad ukrašavalo rezbarijama (Darda) ili slikanim vegetabilnim motivima (Branjin Vrh), ali nažalost kazivači ne navode u kojim bojama su bili izvedeni ti motivi. Cvjetni ukras na uzglavlju i uznožju spominje se i u Duboševici. Kazivač iz Gajića navodi da je iznad svakoga kreveta bilo razasrto platno postavljeno na stupovima visine oko 1 m koje je služilo kao zaštita od komaraca.

Namještaj seljačke kuće ne može se još i danas zamisliti bez kolijevke (zipke). I ovdje, u baranjskim selima *zipka* se održala sve do danas. Postoje neke male razlike u oblicima i načinu izradbe od sela do sela. Isto tako postoje razlike u smještaju kolijevke u sobi ili kuhinji te u načinu prenošenja (npr. na glavi u Torjancima, Šumarini i Jagodnjaku, na ramenu kao u Duboševici, ili se kolijevka prenosi pomoću ručica urezanih sa strane kao u Čemincu, Dardi i Kopačevu, ili se možda uopće ne prenosi, nego ima svoje stalno mjesto kao u Zmajevcu i Baranjskom Petrovom Selu). Najčešće spominjani nazivi za kolijevku su: *kolijevka* (Kopačevo, Darda, Čeminac, Gajić), *zipka* (Baranjsko Petrovo Selo, Šumarina, Branjin Vrh, Duboševica, Torjanci, Gajić), *bešika* (Kopačevo), *ljuljarica* (Jagodnjak) i mađarski naziv *bolszo* (Lug).

Zipka je obično napravljena od dasaka u obliku male škrinjice (Torjanci, Duboševica, Branjin Vrh, Zmajevac, Šumarina, Jagodnjak, Čeminac, Baranjsko Petrovo Selo), ali ih ima i pletenih od pruća (Jagodnjak), ili poput drvenoga okvira koji stoji na nogama, a isprepleten je špagom (Baranjsko Petrovo Selo). Ukoliko nema *zipke*, dijete se može nositi i u običnom drvenom koritu (Gajić, Jagodnjak). Stranice kolijevke mogu biti ukrašene rezbarijama i raznobojnim šarama (Baranjsko Petrovo Selo), a uz to kao dodatak mogu se pojaviti i ukrasi od malenih ogledalaca (Šumarina), ili je kolijevka obojena samo jednom bojom (npr. plavom u Branjinom Vrh). Sve te drvene zipke imaju obično na dnu izbušene rupice za sušenje.

Dijete se u zipku polaže na malo slame, *ponjavu* i *vankuš*, a pokriva se *guberom* (Torjanci), ili na *slamaricu*, *perjanu*, *vanjkuš* i *dunju* (Duboševica), ili na slamu i perje

(Gajić, gdje se još djetetu pod noge stavlja komad drveta kako ne bi ispalo iz kolijevke), ili na slamaricu i jastuk *-obojak-*, a pokriva se plahtom (Branjin Vrh), dok se dijete u Šumarini pokriva samo običnom maramom.

Kolijevka se noću obično smješta uz majčin krevet, ali i danju stoji negdje u blizini majke, uz toplu peć ili u kuhinji.

Ne smijemo ovdje zaboraviti ni razne vrste hodaljki ili stalaka, pomagala maloj djeci da mogu bez majčine pomoći učiti hodati, bilo da dijete hoda stojeći u otvoru četvrtaste daske (Šumarina, Baranjsko Petrovo Selo) ili stojeći u drvenom obluku učvršćenom uz drvenu uspravnu okretnu osovinu (*odalje* - Gajić, Šumarina, Lug, Baranjsko Petrovo Selo) hoda unaokolo, ili se kreće zajedno s čitavim stalkom, ili u nepokretnom stalku uči stajati (*stalak* - Gajić, Jagodnjak, Čeminac, *stojak* - Darda, Kopačevo), ili da uči hodati pomoću neke vrste kolica s tri kotača koja gura ispred sebe (Jagodnjak).

Starije seljačke kuće u našim selima nemaju u nas među namještajem još ni danas ormara, komoda i sl. Gdje se stara tradicija još drži, tu za spremanje služe škrinje. Osobitu pažnju, dakle, zaslužuju *kobilani* i *sanduci*, kojih se može naći i u većem broju u pojedinoj kući. Obično su smješteni u sobama, ali i u *kiljerima*, smočnicama, pa i na tavanu. *Kobilani* su redovito obične daščane konstrukcije (od tesanih dasaka) s poklopcem na sljeme, ali ima ih i s ravnim poklopcem. Uz poklopac u obliku sljemena kuće obično ide i naziv *kobilan* (Torjanci, Branjin Vrh, Gajić, Šumarina, Čeminac, Baranjsko Petrovo Selo, Darda, a u Kopačevu je naziv i *škrinjaš*). Škrinje s ravnim poklopcem susreću se pod nazivom *sanduk* (Duboševica, Gajić, Zmajevac, dok je u Lugu za takvu škrinju naziv *lada*).

Kobilani su bili najčešće ukrašeni geometrijskim šarama (ravne, horizontalne i vertikalne, kose i cik-cak linije, te kombinacija kružnica i rozeta) ili plitko urezanim ili tamnije smeđom bojom naslikanim na svjetlijoj podlozi. Boja uglavnom služi da naznači uparani ukras i linije ornamenta. Ukrašen je obično poklopac i prednja strana, dok se bočne strane rjeđe ukrašavaju.

Sanduci s ravnim poklopcem također su ukrašavani, ali su ipak najčešće šareno oličeni s motivima cvijeća, granja i lišća.

Bojenje namještaja uljenim bojama ušlo je u običaj prije devedesetak godina (u eri mađarizacije) pa su otada potekli šareni kreveti, zipke, sanduci, police, klupe, na kojima je uvijek temeljna boja tamnoplava, a šare su (ponajviše biljne, rjeđe geometrijske) u više boja. Stolovi, stolice, kobilani, ormarići za suđe nisu nikada šareni, već prirodne smeđe boje. Oličenoga namještaja imaju u Baranji samo Šokci, ali ga i oni već pomalo odbacuju i stavljaju na tavane ili u kiljere, a sobe uređuju po gradskom uzoru. Vrijedi napomenuti da Mađari u Baranji nemaju oličenog namještaja, ali je poznato da ga je inače širom Mađarske bilo, što više, baš takvoga kojemu je temeljna boja plava (Pinterović, 1954:81).

Iako kod gotovo svih etničkih grupa u Baranji susrećemo podjednako pokućstvo (stolove, klupe, stolice, škrinje, krevete, rjeđe ormare, kolijevke i sl.) možemo reći da je kod Mađara i Nijemaca bila u upotrebi bojena ornamentika na pokućstvu, po čemu su se i razlikovali od ostalih etničkih grupa. Hrvati i Srbi su se više koristili tehnikom drvoreza u

ukrašavanju pokućstva i drugih predmeta od drveta. Tu su se preplitali geometrijski, biljni, životinjski i antropomorfni ornamenta.

U škrinjama se nekada čuvala odjeća (*rubina*, nošnja - Baranjsko Petrovo Selo), vrijedne stvari (npr. puške u Kopačevu), ili brašno i žito u sanducima, a djevojke su nosile škrinje s odjećom i posteljinom od kuće u miraz (Baranjsko Petrovo Selo).

Iz *trijema* se ulazi u *kuću*, tj. KUHINJU, koja je imala ognjište, otvoreni *odžak*, nad ognjištem *verige* i *bakrač*, a na ognjištu *sadžak* za *kaštolu*, *užarač* i *ogrebljica* za vađenje žari. Kasnije mnoga ognjišta nestaju, a kuhinje su se pregradile u predsoblja i u pušnice u dijelu ispod otvorenog odžaka. U kuhinji su police za suđe, ormarići i katkada udubine u zidu za pohranu predmeta. U tipičnoj starinskoj kući na onoj strani gdje je soba u zidu je otvor koji vodi u utrobu sobne peći, a na protivnoj strani kuhinje, u kutu obično su ljestve koje vode na tavan. Iz ovoga je vidljivo da je seljačka kuhinja imala svoj osobiti raspored i stalan red ognjišta, posuda i drugih pomagala u njoj. Pod kuhinje je uglavnom od nabijene zemlje (u starijim kućama), ili od betona ili dasaka (tzv. brodski pod) u novijim kućama.

KUHINJA je u nekim baranjskim selima (Zmajevac, Čeminac, Kopačevo) glavna prostorija u kući, u kojoj se obavljaju važni životni poslovi. Najčešće spominjani nazivi za kuhinju su: *kuhinja* (Kopačevo, Darda, Zmajevac, Gajić), *konyha* (mađ. Lug), *kuina* (Jagodnjak), *kuća* (Baranjsko Petrovo Selo, Šumarina, Branjin Vrh, Duboševica, Torjanci).

Oduvijek je jedno od najvažnijih mjesta u unutrašnjosti svakog seljačkog doma bilo upravo ono gdje gori svakodnevna vatra - OGNJIŠTE. Baština je to iz davnine, iz prehistorijskih vremena i do neke je mjere čak u novija vremena ovo mjesto uz kućnu vatru imalo taj svoj posvećeni značaj, dok se nije stalo u novije doba (II. pol. 19. i I. pol. 20. st.), u nekim hrvatskim krajevima zamjenjivati kupovnim željeznim štednjacima ili se ipak još dosta često upotrebljavalo u kombinaciji s njima (Gavazzi, 1991:31).

Ognjište, često zvano *banak*, *ognjišće* (Gajić), *otvorena kuina* (Jagodnjak), ili jednostavno *ognjište* (Branjin Vrh), danas je u ovim krajevima već prilično rijetko, a imalo je svoj pribor, pomagala, ali i svoju ne malu ulogu u različitim običajima i vjerovanjima.

Otvoreno ognjište (Torjanci, Duboševica, Šumarina, Kopačevo) smješteno je uz zid, (Torjanci, Duboševica, Branjin Vrh), na sredini prostorije (Jagodnjak, Kopačevo), ili u kutu (Baranjsko Petrovo Selo, Gajić, Šumarina), a može mu se pristupiti s jedne (Kopačevo), dvije (Torjanci), ili tri strane (Duboševica). Građeno je od nabijene zemlje (Torjanci, Šumarina), od blata ili nepečene-*prisne*- cigle (Duboševica-*nožje* je od *prisne opeke*), ili od cigle i naboja (Kopačevo). Ognjište može biti na samom tlu (Kopačevo) ili od njega ponešto odignuto. Tako je npr. u Torjancima i Jagodnjaku ognjište odignuto tridesetak cm od tla, u Baranjskom Petrovom Selu, Šumarini i Branjinom Vrh u visinu mu varira od 15 do 40 cm od tla, u Duboševci je vrlo visoko, 70 - 80 cm, dok mu u Gajiću visina iznosi 60 cm. Površina ognjišta također varira od manjih kao u Branjinom Vrh (50x50 cm), pa do prilično velikih ognjišta površine 100x200 cm kakva se spominju u Kopačevu. Negdje uz rub ognjišta nalazi se mjesto (obično ograđeno ciglama) za zgrtanje pepela s ognjišta pod nazivom *pepelnjak* (Torjanci, Šumarina, Baranjsko Petrovo Selo), *pepeljara*, ili *lužara* (Kopačevo).

naziv za peć (koja stoji u uglu, uza zid, a loži se iz prostorije u kojoj se nalazi) *kemenca*. Građena je od cigle (*valjog*), a podnožje je od nabijene zemlje. Četvrtastog je oblika i *niža od čovjeka u stojećem stavu*. Glineni otvor peći *ojto* također je četverokutan, zatvoren željeznim vratima. Na bočnoj strani ove su peći imale otvor za pečenje kruha, koji se zatvarao običnim plehom. Ispod *ojta* je prostor za spremanje pepela, koji se ne zatvara.

U Dardi je osim sobne peći od *pečnjaka* postojala i četverostrana peć za kuhanje i pečenje, koja se nalazila u kuhinji.

Podatak iz Kopačeva govori da u ovome mjestu nije bilo peći u sobama. Grijala se jedino kuhinja, a sobe su se zagrijavale otvaranjem kuhinjskih vrata i propuštanjem topline.

Osim za grijanje prostorija i ljudi, peći su služile i za sušenje odjeće i obuće, te u nekim slučajevima za pečenje kruha (Gajić, Šumarina, Lug).

Kao pribor uz sobne peći najčešće se spominje *omelo* i *žarilo* ili *žarač* (*csiptate* u Lugu), za čišćenje pepela i poticanje vatre.

RASVJETA

Rasvjeti seljačkih kuća služe različita sredstva i naprave. Unatoč tome što je u hrvatske seljačke domove već odavno doprla najezda petroleja te različitih vrsta, moda i oblika petrolejskih svjetiljaka, a da se i ne govori o prodiranju električne rasvjete u seljačke kuće, ipak možemo na našem selu zabilježiti neke starije, pa čak i sasvim elementarne tradicijske načine rasvjete (Gavazzi, 1991:37). Prije svega treba spomenuti svjetlost koja dopire s ognjišta (podaci iz Kopačeva, Torjanaca, Jagodnjaka, Branjinog Vrha, Duboševice), a koja je, kao što to podaci govore, nekada bila jedini izvor rasvjete.

Treba spomenuti i rasvjetu uljem, pomoću manjih ili većih uljenica (U Kopačevu i Dardi su se upotrebljavale uljenice sa stijenjem od vlakana konoplje, a kao gorivo koristilo se ulje dobiveno od bundevinih koštica. U Jagodnjaku, Čemincu i Branjinom Vrhu ulje je gorjelo u malim posudicama koje su zvali *žizak*). U Gajiću su kao gorivo upotrebljavali jestivo ulje, a kao fitilj je poslužila obična krpica. U Torjancima su ulje stavljali u bočicu u kojoj je bio fitilj od domaćeg platna, a čitava se ta naprava nazivala *žizak*.

I gorenje loja ili masti za svrhe rasvjete nije tako davno napušteno, a susreće se i u Baranji. Ovčji loj i svinjska mast gorjela je u maloj posudici ili lončiću u Torjancima i Duboševici. Ovčji loj se kao gorivo upotrebljavao i u Gajiću i Šumarini (do 1900. godine), a gorio je u posudici zvanoj *žizak*. Kao stijenj upotrebljavala se *štrikanica* od vune. U Jagodnjaku je svinjska mast gorjela u limenoj posudici, a u Lugu je naziv za takvu posudicu *szimecsos* (mađ.). U Kopačevu je naziv za svjetiljku u kojoj gori svinjska mast ili loj kandilo.

Svijeće, i to prvobitno lojane, a kasnije i prave voštane koje su seljaci sami pravili u posebnim posudama duga su stoljeća bile glavno seljačko rasvjetno sredstvo. Uz njih treba spomenuti i različite oblike i vrste svijećnjaka, drvenih ili željeznih.

U Duboševici su se pravile svijeće od ovčjeg loja, tako da se fitilj oblijepio lojem i zatim stavljao u posudicu od pleha ili gline koja je poslužila umjesto svijećnjaka. U Gajiću su za rasvjetu izvan kuće upotrebljavali *fenjer* u kojem je gorjela tzv. *lojna svijeća*. Svijeće su seljaci kod kuće izrađivali i od pčelinjeg voska, lijevanjem u kalupe. Gorjele su u *svetnjaku*.

U Branjinom Vrhu su također bile u upotrebi svijeće koje su seljaci od davnine kupovali na sajmovima ili u gradu. Isti podatak vrijedi i za Kopačevo, Zmajevac, Šumarinu i Baranjsko Petrovo Selo. U Jagodnjaku, Čemincu i Lugu bile su u upotrebi domaće svijeće, također načinjene lijevanjem u kalupe, a gorjele su u drvenom stalku pod nazivom *čirjak*. U Dardi su se žene nekada bavile izradom svijeća. Ovdje nije bilo posebno izvedenih svijećnjaka, pa su svijeće gorjele u običnoj čaši.

I napokon da spomenemo najjednostavnije sredstvo za rasvjetu - *luč-tanke*, vješto tesane trijeske od lako goriva drveta. Luč se danas već vrlo rijetko upotrebljava, a zaticala se u pukotinu zida, bilo u gvozdeni škripac na osobitom pokretnom stalku, ili se prema potrebi držala u ruci. Ipak u novije vrijeme u nestašici drugih sredstava za rasvjetu, osobito petroleja, opet je seljak prinuđen posezati za već napuštenim djedovskim sredstvima rasvjete, pa tako i za luči. U Kopačevu se sjećaju luči i baklji od bukovog, hrastovog ili višnjinog drveta, natopljenog smolom ili lojem. Takva se luč zvala *fodu*. U Dardi je luči od hrastovog drveta pravio sam domaćin, a zaticao ih je u procijep panja, tj. luč je imala željezni stalak čija je podloga bio panj, na čijem je vrhu malena željezna košarica. Takva naprava, ili bolje rečeno stalak za luč imala je naziv *lučnjak*. U Jagodnjaku su se npr. baklje i luči upotrebljavale samo za rasvjetu izvan kuće. U Zmajevcu su se luči pravile isključivo od crnogoričnog drveta, smrekovog ili jelovog.

I na kraju treba se dotaći i rasvjete pomoću petroleja i petrolejskih lampi. U Gajiću je petrolej gorio u posebnoj lampi *mečec*, koja je imala i tzv. *mašinicu* za reguliranje fitilja. U Dardi se takva lampa nazivala jednostavno *lampaš*, a u Lugu susrećemo mađarski naziv *mescos*.

LITERATURA I IZVORI :

Bösendorfer, Josip:

• *Nešto malo o našoj Baranji*, Osijek 1940, str.3-8.

Bošković-Matić, Milica:

• Likovno narodno stvaralaštvo Slavonije i Baranje, *Rad XXIII. Kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije, Slavonski Brod 1976*, Zagreb 1981, str 1-4

Domaćinović, Vlasta:

• *Škrinje od tesanih dasaka u Jugoslaviji*, Vinkovci 1977, str.22-23.

Freudenreich, Aleksandar:

• *Narod gradi; Razlikovanje umjetnog graditeljstva od narodnog. Rad Kongresa folklorista Jugoslavije u Zaječaru i Negotinu 1958*, Beograd 1960.

• *Narod gradi na ogoljelom krasu*, Savezni zavod za zaštitu spomenika kulture, Beograd 1962.

Gavazzi, Milovan:

• *Baština hrvatskog sela*, Zageb 1991, str. 17-39.

Lazarević, Sanja:

• *Stilske značajke na rustičnom mobilijaru; Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 40, Zagreb 1962, str. 295-301

Muraj, Aleksandra:

• Transformacije načina i kulture stanovanja u Jalševcu, *Narodna umjetnost* 1977, str.96-97.

Pinterović, Danica :

• Etnografske karakteristike hrvatskih sela u Baranji, *Osječki zbornik* br.IV, Osijek 1954. str.75-89.

Upitnica *Etnološkog atlasa Jugoslavije*, sv. I, tema: 31, 32,33, 38,39,40,41.

sv. II, tema :45,46,48,49,50,51,52,53,54,55,56,57.

TRADITIONAL FORMS OF HOUSING HABITS AND STANDARDS IN BARANJA

Summary

Housing is a component part of the way of life and culture of every social community. In discussing housing, one may talk about the habits and standards of housing. Changes in housing habits and standards are most closely connected with changes in economic and social relations in a community.

This study covers traditional housing habits of the inhabitants of 12 villages in Baranja: Čeminac, Darda, Lug, Šumarina, Zmajevac, Baranjsko Petrovo Selo, Branjin Vrh, Duboševica, Jagodnjak, Torjanci, Kopačevo and Gajić.

Baranja is known as a rich country with big households. The establishments usually consist of the main housing building and several single-room buildings "kiljeri" in which married couples live. There is also a complex of farm buildings in the back-yard - for cattle, for pigs, for fowls, for fodder, for bread-making, for bee-keeping etc. A beautiful garden with various kinds of flowers is in the front of the house. Close to the residential complex there are vineyards with vine-cellars and fields.

Most main residential buildings are built of brick and adobe. These buildings are usually consisting of a celler (which serves as a storage space) and a ground-floor (which contains the living quarters). Nowadays also one or even two-storey houses are built in the villages of Baranja.

The ground-floor (or the first floor) most frequently consists of a kitchen (*kuća, kuhinja*) and two rooms (*first or front room*, and *second or back room* - prednja ili prva i zadnja soba). In the kitchen there is an open fire-place where meals are prepared. The front (or first) room is considered the main room of the house, and the whole of the daily life routine of the family usually takes place in there. They are eating, sleeping, having discussions and celebrating important events of their life in this room.

The kitchen is also a very important place in the house, in some villages even the most important one. They used to keep the fire on day and night. The fire from the fire-place gave light and heated the whole place up.

Modern furniture and appliances are still not fully used in these villages. Old houses still have old types of furniture, like big wooden tables, chairs and banches, simple made wooden beds and cradles, and beautiful chest-boxes for keeping clothes and flour.